

BABALAR SÖZÜ'NDE “KADIN” APELYATIFIYLE KURULMUŞ KAZAK ATASÖZLERİ ÜZERİNE ANLAMBİLİMLİK BİR DEĞERLENDİRME

A SEMANTICS EVALUATION OF THE KAZAKH PROVERBS ESTABLISHED WITH THE APELYATIF OF “WOMAN” IN THE WORD OF FATHERS

Merve YORULMAZ KAHVE*

ÖZ: Bir toplumun var oluşundan itibaren oluşmaya başlayan; o toplumdaki fertlerin kabul ve retlerini, gelenek ve göreneklerini, örf ve âdetlerini çoğu kez mecaza dayalı olarak anlatan sözlü kültürün en temel malzemelerinden biri olan kalıplaşmış sözlere atasözü denir. Atasözleri; muhtevaları bakımından söyleyene ve dinleyene nasihat, ibret, kısacası ders veren sözlerdir. Zengin bir sözlü geleneğe sahip olan Kazak Türklerine miras kalan atasözleri de oldukça dikkat çekici niteliktedir. Bu çalışmada Kazak dili ve kültürüne ait çok renkli bir malzeme sunan 100 ciltlik “Бабалар сөзі” (Babalar Sözü) adlı eserin 65. cildinde yer alan yüz elli bir adet kadın apelyatifi ile kurulmuş Kazak atasözü; içerik ve konularına göre “Kadın ve Anneliği Konu Edinen Kazak Atasözleri, Kadını Toplum Nazarında Değerli Gösteren Kazak Atasözleri, Kadını Toplum Nazarında Değersiz Gösteren Kazak Atasözleri, Kadın ve Erkek Etkileşimi/İlişkilerini Konu Edinen Kazak Atasözleri, Kadın ve Kadının Ahlakını Konu Edinen Kazak Atasözleri ve Erkeğe Verilen Öğütleri Konu Edinen Kazak Atasözleri” olmak üzere altı başlık altında tasnif edilerek Kazak toplumunda kadının yeri üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur. Değerlendirmeler; kadının toplumda erkek karşısında eksik, alınan ve himaye edilmeye muhtaç bir profile yerleştirildiğini, öte yandan annelik rolüne bürünmesiyle birlikte ise kutsiyet ve itibar kazandığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Babalar Sözü, Kadın, Apelyatif, Kazak atasözleri, Anlambilim.

ABSTRACT: The stereotyped words, which have started to form since the existence of a society, reflect the acceptance and rejection of the individuals in that society, their traditions and customs, and which are one of the most basic materials of oral culture, often based on metaphor, are called proverbs. Proverbs, in terms of their content, are words that advise those who say and listen, in brief, they give lessons. In this study, Kazakh proverbs related to the word woman in the 65th volume of the 100-volume work called “Бабалар сөзі” (Fathers' Word), a Woman's Apeliatif on the Ground and the Kazakh proverb, "Kazakh Proverbs on Women and Motherhood, and Kazakh Proverbs that Make Women Worthless in the Eyes of Society, in the Eyes of Kazakh Proverbs that Make Women Worthless in the Eyes of Society" the following classification has given in Kazakh, including Kazakh Proverbs, Women and Women and Their Interaction/Relationships That Make It Worthless. Evaluations have shown that women are

*Dr., Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Türkoloji Araştırma Enstitüsü/Türkistan/Kazakistan-merveeyorulmaz@hotmail.com (Orcid: 0000-0001-6818-5759)

placed in a profile that is deficient, taken and in need of protection in the face of men in society, and on the other hand, they gain holiness and prestige by taking on the role of mother.

Keywords: *Babalar Sozu, Woman, Apelyatif, Kazakh proverbs, Semantics.*

Giriş

Tüm dünya milletlerinin hayatındaki, geçmişten gelen ve toplum hayatını şekillendiren; kabul ve retler, örf ve âdetler, gelenek ve görenekler çerçevesinde oluşturulmuş yol gösterici, öğüt verici nitelikteki kalıp sözlere atasözü denir. Bu muhtevalarından hareketle atasözlerinin yaratıldığı toplumun karakterini yansıttıklarını söylemek mümkündür. Türk kültüründe, Orhun Abideleri'nden itibaren yazılı (Elçin, 2004: 623) olarak izlerini sürebildiğimiz atasözleri atalarımızın tecrübelerine dayanan, yaşanan toplumca kabul görmüş, öğüt veren özlü sözlerdir (Aksoy, 1984: 37). Bu tanımlardan anlaşılacağı üzere aslında atasözleri, geçmiş ve gelecek arasında bağ kuran bir köprü görevindedir (Çobanoğlu, 2004: 335).

Toplum hayatına ait her şey atasözlerinin malzemesi olabilir. Bu zengin malzemenin kaynağında adbiliminin temelini oluşturan onim ve apelyatifler yer almaktadır. Şahin (2018: 12), "Adbilim" adlı eserinde "apelyatif" teriminin Latince adlandırmak anlamındaki "appellare" fiilinden geldiğini açıklamakla birlikte onimlerin karşıtı cins adlar için kullanıldığını söylemektedir. Adbilimin tüm alt dallarında kullanılan verilere bakıldığında onimlerin de kaynağında çoğu kez apelyatiflerin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Köklü bir adlandırma geleneğiyle birlikte sözlü mirasa sahip olan Türk dünyasının temel yapı taşlarından birini oluşturan atasözleri de onim ve apelyatiflerin kullanımı açısından çeşitliliğe sahiptir.

Türk dilinin bütün lehçe ve şivelerinde sözlü edebiyatın temel yapı taşlarından biri olarak karşımıza çıkan atasözleri, Kazak Türkçesi ve Kazak edebiyatı için de çok köklü bir yere sahiptir. Zengin bir sözlü malzemeye sahip olan Kazak Türkçesinde atasözü terimi "mağal" ve "métel" olmak üzere iki farklı şekilde ifade edilmektedir. Bu ifadelerin her ikisi de atasözüne karşılık gelmekle birlikte aralarında nüanslar vardır. Kazak Edebiyatı Ansiklopedisi'nde mağal için hem gerçek hem de mecaz anlamı olabilen, nasihat verici kısa ve özlü sözler (Ansiklopedi-1, 1999: 356); métel için ise sözlü halk edebiyatının bir türü olan kısa nasihate dayalı sözler (Ansiklopedi-1, 1999: 366) şeklinde tanımlamalar yer almaktadır. Görülmektedir ki yapılan tanımlar Türkiye Türkçesinde kullanılan "atasözü" terimi ile birebir örtüşmektedir. Bu sebeple çalışmada Kazak "mağal"ları veya "métel"leri yerine "atasözleri" ifadesi kullanılmıştır.

Kazak atasözleri üzerine her ne kadar daha önce yapılmış çalışmalar olsa da¹ "Бабалар сөзі" (Babalar Sözü) adlı eserde yer alan atasözleri

¹ Gürsu, 2017; Segizbayulu, 2014; Turmanjanov, 1959; Uçar ve Doğruer, 2016; Buldu, 2019 vb.

üzerine yapılmış bir çalışmanın olmaması çalışmanın evreni olarak bu eserde yer alan Kazak atasözlerinde kadın apelyatifinin tercih edilmesine sebep olmuştur.

Literatür taraması yapıldığında Türk atasözlerinde kadın üzerine yapılmış tez ve makale türünde çeşitli çalışmaların olduğu görülmektedir. Tespit edilen çalışmalarda farklı tasnifler kullanılmıştır. Bu çalışmalardan Ayşe Selva Türköne'ye (2018) ait "Türk, Moğol ve Kore Atasözlerinde Kadın" başlıklı yüksek lisans tezinde Türk Atasözlerinde Kadın: "Aile Hayatıyla İlgili Atasözleri", "Atasözlerinin Cinsiyet Bağlamında Değerlendirilmesi", "Akrabalık İlişkileri Bağlamında Kadın", "Kadınlarla İlgili Genel Yargılar İçeren Atasözleri" başlıkları altında; Erhan Solmaz'a (2019) ait "Türkmen Atasözlerinde Kadın ve Kadın Algısı" adlı makalede Türkmen Atasözlerinde Kadın Algısı: "Kadınları Eş Olarak Değerlendiren Atasözleri", "Anne ile İlgili Atasözleri", "Kumalık ve Dulluk ile İlgili Atasözleri", "Yaşlı Kadınlarla İlgili Atasözleri", "İffetsiz Kadın ile İlgili Atasözleri", "Kaynana ile İlgili Atasözleri", "Gelin ile İlgili Atasözleri", "Kız Çocukları ile İlgili Atasözleri" başlıkları altında; Hanife Nâlân Genç'e (2018) ait "Atasözlerinde Toplumsal Cinsiyet Algısı Olarak Kadın" adlı makalede "Aile içi ilişkiler bakımından kadın", "Kadının ev içindeki işlev ve sorumlulukları", "Kız-erkek çocuk ayrımı bakımından kadını ele alan atasözleri", "Kadını üstlendiği rollere göre ele alan atasözleri", "Eş olarak kadın", "Anne olarak kadın", "Kardeş olarak kadın", "Kadını sahip olduğu özellikleri bakımından ele alan atasözleri", "Olumlu özellikleri", "Olumsuz özellikleri" başlıkları altında; Emrah Buldu'ya (2019) ait "Kazak Türkçesinde Kadın Konulu Atasözleri" başlıklı yüksek lisans tezinde ise "Karakteristik Açından Kazak Kadını", "Sosyal Hayatta Üstlendiği Görevler Doğrultusunda Kazak Kadını" ana başlıkları altında tasnifler yapılmıştır. Bu doğrultudaki örnek tasnifleri artırmak mümkündür.

Bu çalışmada 100 ciltlik "Babalar Sözü" adlı eserin 65. cildinde yer alan kadın apelyatifi ile kurulmuş yüz elli bir Kazak atasözü, öncelikle Türkiye Türkçesine aktarılmış daha sonra da konu ve içerikleri doğrultusunda tarafımızca oluşturulan altı ayrı başlık altında tasnif edilmiştir.

1. Kadın Apelyatifi ve Türk Kültüründe Kadın Kavramı

Kadın kelimesi Güncel Türkçe Sözlük'te "Erişkin dişi insan, hatun, hatun kişi, zen; analık veya ev yönetimi bakımından gereken erdemleri, becerileri olan." karşılıklarıyla yer almaktadır. Türk dilinin ilk yazılı metinlerinden itibaren farklı biçimlerde de karşımıza çıkan bu kelimenin kökeni hakkında her ne kadar farklı bakış açıları olsa da (Örn: W.Bang) yaygın kabul Türk lehçelerindeki "xotun, xatun, xatun, xatın, kadın" sözcüğünden geldiği yönündedir. Eski Türkçede daha çok hakanın eşi, hanım anlamında kullanılan bu yapının Soğdca kraliçe anlamına gelen *xwâten* sözcüğünden kopyalandığı görüşü yaygındır (Çağatay, 1962: 13). Kelime her ne kadar hakanın eşi anlamına gelse de daha sonra tarihî

Oğuz coğrafyasında doğrudan kadını ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır (Karahan, 2006: 4).

Kadın kelimesi Orhun Abideleri'nde "katun", Irg Bitig'de "katun/χatun" olarak Dîvânü Lugâti't-Türk ile birlikte Harezmi ve Karahanlı Türkçesi dönemlerinde ise daha çok "uragut" biçiminde takip edilmektedir. Ayrıca hem tarihî hem de çağdaş Türk lehçelerinin birçoğunda kadın kelimesinin "avrat" kelimesiyle eş anlamlı kullanıldığı da görülmektedir. Kelimenin etimolojisi çalışmanın konusu olmadığı için burada uzun bir etimolojik değerlendirmeye yer verilmeyecektir.

Son olarak çalışmaya kaynaklık eden Kazak kültüründe "kadın" için "qatın ve äyel" kelimeleri kullanılmaktadır. Fakat bunlar arasında Türkiye Türkçesindeki anlamıyla kadın apelyatifini karşılayan terim "äyel"dir (Ercilasun vd., 1991: 422).

Kadın tarih boyunca her toplumda farklı bakış açılarıyla değerlendirilmiş, toplumdaki statüsü toplumdan topluma değişkenlik göstermiştir. Afet İnan (1975: 4); kadının Türk toplumunda üç farklı şekilde değerlendirilmesi gerektiğini savunur ve kadının rolünü "İslamiyet Öncesi ve Göçebelik", "Yerleşik Medeniyet" ve "İslami Kültür Çevresi ile Batı Medeniyeti Tesiri" dönemlerinde inceler.

Türk toplumunda kadının İslamiyet öncesindeki rolüne tanıklık eden belgeler sözlü geleneğe aittir. Özellikle destan, masal ve efsanelerde "kahraman ve fedakâr" bir karakter olarak karşımıza çıkan kadın ögesi Sevinç (1987: 11) tarafından; "Türk muhayyilesinde kadın, çoğu zaman insan değil, karanlıkları aydınlatan bir ışık manzumesi, erişilmesi, dokunulması, koklanması, kısaca beş duyu ile kavranması mümkün olmayan ilahi bir nur huzmesi, iyiliği, yiğitliği telkin eden bir melektir." şeklinde tasvir edilir.

Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte hem yeni inanç sisteminin getirdiği toplumsal kurallar hem de başka milletlerle başlayan iletişim sonucunda kadın ve erkeğin statüsünde değişiklikler ortaya çıkmıştır (Güngör, 1999: 159).

Batı medeniyetiyle tanışma ve Batı tesiri altındaki dönem, Türk kadınının sosyal hayatın her alanında aktif bir şekilde yer ve rol almaya başladığı bir süreci ifade etmektedir. Fakat bu dönemde şehirli kadın taşradaki kadından farklı hayat standartlarına sahip olmaya başlamıştır.

Tarihî süreçte Türk toplumunda kadının yerine bakıldığında her ne kadar zaman zaman bir erkeğin koruyup kollamasına muhtaç olduğu bir tablo çizilse de kadın Türkler için hem ailenin hem de toplumun özellikle "ana" olgusu etrafında baş tacı olarak görülmüştür.

2. "Babalar Sözü" Hakkında Birkaç Söz

Çalışmada kullanılan atasözlerinin kaynağı olan "Babalar Sözü" adlı eser, 2004 yılında Astana'da "Kültürel Miras Devlet Programı" kitap serisi

bünyesinde 100 cilt olarak yayınlanmıştır. Eser, Kazak sözlü geleneğine ait mirasın korunmasını ve aktarılmasını, kısacası Kazak folkloruna ait mevcut malzemenin bilim dünyasına sunulmasını amaç edinmiştir. Bu doğrultuda Mukhtar Auezov'un adını taşıyan Edebiyat ve Sanat Enstitüsü, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nur Sultan Nazarbayev tarafından önerilen "Kültürel Miras" programı kapsamında eserin bilimlik bir yayın olarak geliştirilip basılmasını üstlenmiştir.

Eserde; el yazması olarak korunan Kazak Folklor malzemesinin orijinaline sadık kalınarak yayınlanması, farklı nüsha veya biçimlerin karşılaştırılmalı olarak incelenmesi, her cildin bilimlik ekler ile desteklenmesi sağlanmıştır.

Babalar Sözü, Kazak kültürüne ait zengin ve çeşitli malzeme içermektedir. Eserde destan, ninni, türkü, bilmece, masal, atasözü gibi çeşitli türler ele alınmıştır. Bu yönüyle disiplinler arası çalışmalara kaynaklık edebilecek eser, pek çok bilim dalındaki bilim insanının ortak çalışmalar yapabilmelerine de fırsat tanımaktadır. Bu yönüyle eser aslında sadece Türk folkloru için değil dünya folkloru için de oldukça büyük önem taşımaktadır.

3. Kazak Kültürü

Uzun süreli bir geçmişi olan Kazak Türkleri; tarihî kaynaklarda "Turanlı göçebe bir halk" olarak tasvir edilmişler ve yıllar boyu birlik, bütünlük göstermişlerdir.

"Ne yazık ki XVIII. yüz yılda, eski istiklâl teminatı olan birlik sarsılmış ve Kazak halkı Ulu C ü z (= y ü z); Orta -C ü z; Kişilik yani Kiçik (küçük) Cüz gibi birbirinden ayrı üç parçaya ayrılmıştır. Bu ayrılışın ne zamanı ne de sebepleri bugüne değin, açıklanamamıştır." (Caferoğlu, 1988: 32). Bu ise Kazak halkını birbirinden ayıran, sınıflandıran bir tabloya yol açmıştır. Bu durum Kazak halkının sosyal hayatının ve sosyal hayat içerisinde en başta gelen unsurlardan biri olan "aile" yapısının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Kazak Türklerinde aile çok önemli ve büyük bir birliktir. Ailede sevgi ve saygı, büyükten küçüğe aktarılan tecrübe ve dünya bilgisi, Kazak aile mefhumunun temelini teşkil etmektedir.

4. Kazak Kültüründe Kadın

Kadın, Türk kültüründe her daim kıymetli olmuş hatta çoğu kez erkekten daha üstün tutulmuştur. Özellikle edebî gelenekte bunun dikkat çekici pek çok örneğine ulaşmak mümkündür: Yaratılış Destanı'ndaki "Ak ana", Oğuz Kağan Destanı'nda ışık ve ağaçtan doğan kadın sembolü, Bamsı Beyrek'te "Banu Çiçek", Orhun Abideleri'nde Bilge Kağan'ın kadınlara hitabeti vb. Ayrıca kadının ön plana çıkartılmasının yanı sıra Türk dünyası sözlü geleneği eserlerinde doğrudan kadın kahramanların varlığını görmek de mümkündür.

Bununla birlikte Türk dünyasının dört bir yanında eserler vermiş tasavvuf erbaplarının söylemlerinde de kadın daima saygı duyulan bir ifadeyle yer almıştır. Ahmet Yesevî hikmetlerinde, kadın ve erkek toplumun

her alanında eşit olarak ve birlikte yer almıştır. Yesevî'nin kadına verdiği değeri Kazak halkı da gençlere öğütlemektedir.

Kazak kültüründe kadın; aile yapısı içerisinde äje (babaanne)den itibaren gelenek ve görenekleri yaşatan, gençlere örnek olan bireydir. Anne olan kadının sütü kutsaldır, anne ailede üstün tutulandır. Kazak Türklerinde kız çocuğunun yeri ayrıdır. Aile bireyleri ve kardeşler; kız çocukları el üstünde tutarlar, onlara yüksek sesle hitap etmezler, şiddet uygulamazlar.

Dünya üzerindeki her toplumun kadın ve erkeğe cinsiyet üzerinden biçtiği roller vardır. Bu roller, toplumun benimsediği gelenek ve görenekler etrafında belirlenir. Toplumsal cinsiyet için sosyokültürel bir değer denilebilir.

4. 1. Kadın ve Anneliği Konu Edinen Kazak Atasözleri:

Kazak toplumunda anne rolü üstlenen kadının kıymetli olması genel olarak Türklerde kadın için biçilen “iyi anne, iyi eş, iyi ev kadını” rolleriyle açıklanabilir (Genç, 2018: 20). Kadının aile içindeki temel görevlerinden biri olarak tasvir edilen “annelik” Kazak atasözlerinde çok çocuk sahibi olmanın yüceltildiği, çocuksuzluğun kınandığı bir çerçevede çocukları eğiten, onlara örnek olan bir tabloyla ortaya konulur. Çocuksuz bir kadına hor bakıldığı gibi altı veya daha fazla çocuk sahibi bir kadının ise yüceltildiği görülmektedir. Annelik kavramı atasözlerinde çok çocuk sahibi olmanın kıymeti etrafında kullanılmıştır.

Öyle ki çocuksuz bir kadından çocuğu olan bir oğlak yeğ tutulur. Öte yandan bir çocuğun annesinin karakter özelliklerini sergilediği de Kazak atasözlerinde tekrarlanan bir dikkat noktasıdır. Dolayısıyla Kazak kültüründe anne, çocuk için özellikle de kız çocuk için örnek alınması gereken bir rol modeldir. Evi kuran, evi yuva yapan annedir. Her ne kadar ataerkil bir yapıdan bahsetmek gerekse de evin yöneticisi aslen kadındır, annedir.

Kazak toplumunda hassasiyet gösterilen hususlardan biri de “uruğ”, “cüz” sistemidir. İncelenen atasözlerinden birinde iki kadınla evlenen bir erkeğin çocuklarının farklı boylardan olacağı konusuna da değinilmiştir. Çünkü Kazak geleneğinde kadın veya erkeğin kendi uruğundan biriyle evlenmesi mümkün değildir.

Aşağıda Babalar Sözü adlı eserin 65. cildinden alınan kadın ve anneliği konu edinen sekiz adet Kazak atasözü orijinal biçimleriyle birlikte Türkiye Türkçesine aktarılarak verilmiştir:

1291. Алты бала таппай ана болмайды, Бес бала таппай белгілі әйел болмайды. / *Altı çocuk doğurmayan, anne olamaz; beş çocuk doğurmayan, tanınmış bir kadın olamaz.*

1323. Алты ұл тапқан әйелді ханым десең болмас па! / *Altı çocuk doğuran kadına, hanımların efendisi desen olmaz mı?*

1430. Бала таппаған қатыннан, лақтаған ешкі артық. / *Çocuk doğurmayan kadından, oğlaklayan keçi yararlıdır.*

1457. Ер елді басқарса, әйел отбасын басқарады. / *Erkek ülkeyi yönetirse kadın aileyi yönetir.*
1463. Еңбекші қатынның қолы жіп иірсе, Аяғы бесік тербетеді. / *Çalışkan kadın eliyle iplik örerse ayağıyla beşiği sallar.*
1479. Екі қатынның баласы—екі рулы ел. / *İki kadının çocuğu iki boylu ülke, il olur.*
1487. Еркек болып мал таппаған, Әйел болып бала таппаған. / *Erkek olup servet bulamayanla, kadın olup çocuk bulamayan denktir.*
1534. Зинақор әйелден өтірікші бала туады. / *Zina yaran kadından yalancı çocuk doğar.*

4. 2. Kadını Toplum Nazarında Değerli Gösteren Kazak Atasözleri:

Kadın, Kazak atasözlerinde yüceltilir. Hatta onun Yaradan'ın katında da yuva kurmada kutsal bir görevi olduğuna vurgu yapılır. Kadını değerli gösteren atasözlerinde kadının naifliği, asaleti, çalışkanlığı ve sabrına vurgu yapılır. Bu başlık altındaki atasözlerinde sık sık benzetmelere başvurulduğu da görülmektedir. Örneğin: İyi bir kadın, altından bir tahtla eş değer tutulmuş; kadınsız bir ev, yetim bir çocuğa benzetilmiştir. Bu sınıflandırma altında yer alan atasözlerinin bazılarında kadının değerini açıklamak adına erkeğin değersiz gösterildiği örneklerle de rastlanmaktadır. Örneğin: Bir erkeğin başarılı olmasının sebebi kadındır. Kazak atasözlerinde karşımıza çıkan “Kadın, kırk canlıdır.” atasözü ile anlatılmak istenen kadının çok marifetli olması, evinin ocağının her işine koşmasıdır. Bu da Dede Korkut'un bahsettiği dört kadın türünden ilki olan “evin dayacağı” kadın prototipine işaret etmiş olmalıdır. Evin dayacağı olan kadını Dede Korkut şöyle tasvir eder: “Birisi evin dayacağıdır: Evin dayacağı odur ki, kırdan yabandan eve bir misafir gelse, kocası evde olmasa, onu yedirir içirir, ağırlar, azizler gönderir. Ol Ayişe, Fatıma soyudur hanım. Onun bebekleri yetişsin! Ocağına bunun gibi kadın gelsin!” (Ergin, 1971: 5).

Kazak Türklerinde özellikle karı ve kocanın saadeti, muhabbeti, birbirine gösterdiği saygı coğrafyanın genelinde gözlemlenebilmektedir. Bir bebeğin dünyaya gelişi sürecinde kadın etrafında yaşatılan gelenekler oldukça fazladır. Örneğin; gelinin gebelik haberini alan kayınvalide ona daha fazla yakınlık gösterir, eşraftaki kadınları toplayarak gebelik sürecinin kutsiyeti geline anlatılır ve gebe geline “saçı saç”ılır (Rustemov, 1991: 49). Kazak kültüründe buna benzer pek çok toy vardır ve bu toylarda kadının rolü ilk sıradadır. Bununla birlikte Kazak kültüründe kadın, cenaze törenlerinde mezar başına gitmez. Bu törenlerde onun son görevi, ölünün evden çıkarılması esnasında ağıt yakmaktır.

Kazak kültüründe kadın evin kurucusu ve koruyucusudur. Kadın olmazsa o ev, yetim kalır. Türk mitolojisinde sık sık karşılaşılan koruyucuların da genelde dişi bir figür olarak tasvir edildiği görülmektedir.

Ашағида kadını toplum nazarında değerli gösteren otuz yedi adet Kazak atasözü orijinal biçimleriyle birlikte Türkiye Türkçesine aktarılıarak verilmiştir:

1327. Асыл әйел—әрі еркек, әрі қатын. / *Asil kadın hem erkek hem de kadındır. (Her işi yapan kadın asildir; hem erkek hem kadın işi, ailesi için her şeyi yapar.)*

1343. Әйел ерден кетсе де, Елден кетпейді. / *Kadın eşinden (erinden) ayrılrsa da ülkesinden (vatanından) ayrılmaz.*

1344. Әйел жерден шыққан жоқ, о да еркектің баласы, Ерлер көктен түскен жоқ, әйел оның анасы. / *Kadın yerden çıkmadı o da erkeğin çocuğudur, erkek gökten inmedi kadın onun annesidir.*

1345. Әйелдің жолы жіңішке. / *Kadının yolu incedir. (Kadına kibar davranılmalıdır.)*

1346. Әйел жомарттық қылғанда, Еркек намарттық қылғаны—өлім. / *Kadın cömert olduğunda erkeğin namertlik etmesi ölümdür, namertliği ölümdür.*

1347. Әйел қырық шырақты. / *Kadın kırk canlıdır. (Ailesi için elinden gelen her şeyi yapar.)*

1366. Әйел көркі ақылда. / *Kadının güzelliği akıldır. (Kadın akıllılığıyla güzeldir.)*

1367. Әйел жерден шыққан емес, ел баласы, Ер кісі көктен түскен емес, әйел баласы. / *Kadın yerden çıkmadı, halkın, ilin çocuğudur; erkek gökten inmedi, kadının çocuğudur.*

1431. Бастас қатын—астас. / *Sırrını paylaştığın kadınla yemeğini de paylaşırsın.*

1432. Бақа сисе, көлге сеп, Жақсы қатын малға сеп. / *Kurbağa çişti, göle; iyi kadın, servete yararlıdır.*

1442. Бір қатын—сылаумен қатын, Бір қатын—қынаумен қатын, Бір қатын—сынаумен қатын. / *Bir kadın okşamakla kadındır, bir kadın sarsmakla kadındır, bir kadın sınanmakla kadındır.*

1458. Елін разы қылмаған жігіттен, Ерін разы қылған әйел артық. / *Ülkesini razı edemeyen erkekten, kocasını razı eden kadın üstündür.*

1461. Еркек ер мінезділігімен, Әйел биязы мінезділігімен сүйкімді. / *Erkek er huuyyla (erkeğe has olan), kadınsa inceliğiyle güzeldir.*

1485. Ерін сыйлаған әйел елін де сыйлайды. / *Kocasına saygı duyan kadın ülkesine de saygı duyar.*

1490. Еркек сергек ұйықтаса, ырыс бітеді, Әйел сергек ұйықтаса, жұмыс бітеді. / *Erkek erken kalkarsa bereket gelir, kadın erken kalkarsa işi biter.*

1494. Ердің атағын аты шығарар, не қатыны шығарар. / *Erkeğin şöhretini ya adı çıkarır ya da karısı çıkarır.*

1535. Жақсы әйел—жігітке біткен бақ, Жақсы жер, жайлы қоныс—алтын тақ. / *İyi kadın (eş, avrat/karı) yiğidin bahtıdır; iyi bir yer, kolaylı yaşam; altın tahttır.*

1536. Жақсы әйел жаман еркекті түзетеді. / *İyi kadın kötü erkeği düzeltir.*

1537. Жақсы әйел—теңі жоқ жолдас, түбі жоқ сырлас. / *İyi bir kadın; eş olmaya sonuz bir yoldaştır, sırdaştır.*

1542. Жақсы қатын—жарым ырыс. / *İyi kadın rızkın yarısidir.*

1545. Жақсы қатын жарының жақсысын асырар, Жаманын жасырар. / *İyi bir eş; kocasının iyiliğini söyler, kötülüğünü gizler.*
1547. Жақсы қатын—үй дәулеті, Жақсы шапан—той дәулеті. / *İyi kadın (eş) evin zenginliği, iyi kaftan düğünün zenginliğidir.*
1550. Жақсы қатын белгісі—былғары қылар теріні. / *İyi bir kadının işareti meşin yapar deriyi.*
1570. Жаулығы болса, қатын, Жалыны болса, отын. / *Şallı ise kadın, alev varsa odun.*
1596. Кіші қатын—кісі қатыны. / *Küçük (eşine saygı duyan) kadın, kişinin eşidir.*
1605. Қатын қатуланса, қазан қайнатар. / *Kadın sertleşirse tencere kaynatır.*
1623. Қатын өлсе, сақал-мұртқа жау тиер. / *Karın (eşin) ölürse sakal, bıyığını bakımsız kalır.*
1627. Қаңтар болмай, су тоңбайды. Қатын шайпау болмай, ер жалғыз үй қонбайды. / *Ocak olmadan su donmaz, kadın öfkelenmezse kocası geceyi yalnız geçirmez.*
1628. Қапияда қатын ақыл табады. / *Beklenmedik anda kadın aklına fikir gelir. Beklenmedik anda kadın akıllanır.*
1633. Қатын ашуланса, қазан қайнатар. / *Kadın sinirlenirse tencere kaynatır.*
1640. Қатын жолда, Бала белде. / *Kadın yolda, evlat belde.*
1645. Қатын өлді қамшының сабы сынды. / *Kadın öldü kırbacın sapı kırıldı.*
1646. Қатын өлсе, үйің кетеді, Басыңнан күйің кетеді. / *Kadın ölürse evin yıkılır, aklın başından gider.*
1649. Қатыны жоқ үй—жетім. / *Karısı olmayan ev, yetimdir.*
1705. Саналы әйел ишаратты сезімпаз, Аяр әйел бір желаяқ кезімпаз. / *Bilinçli bir kadın sezgilidir, kurnaz bir kadın koşan bir gezgin gibidir.*
1725. Төркіні жаман әйелдің төбесі жарық. / *Ailesi güçlü olan kadının başı aydın olur.*
1753. Үйді қырық еркек толтыра алмайды, Бір әйел толтырады. / *Kırk erkek evi dolduramaz, bir kadın evi doldurur.*

4. 3. Kadını Toplum Nazarında Değersiz Gösteren Kazak Atasözleri:

Үйлену қажеті және әйел мен еркек арасындағы физикалық қабілеттерге иеліктері. Kadının физикалық олар еркек қарсысында күшсіз көрсетілгені, иелік еместігі өзгеліктері неденіле ерілгені atasözleri бу башлік алтında ер алмактадыр. Kadının чок конушмасы, ақлının ексік гөрүлмесі, еркек қарсысында ацз гөстерілмесі kadını toplum nazarında değersiz гөстерен бакыш ачısının янсымалары олар атасөзлерінде сакча текрарланмактадыр. Kadının yöneten олар гөрүлмедігі де диккат чекмектедір, бу дүшүнцелер “Ülkeyi kadın yönetse, boş kalır.” şeklinde ifade edilmektedir.

Buradaki atasözleri incelendiğinde kadının daha çok çeşitli benzetme ve karşılaştırmalarla değersizleştirildiği söylenebilir. Yapılan benzetmelerde at ve deve gibi Kazak kültüründe coğrafyanın da etkisiyle büyük bir yer tutan hayvanların olması olağandır, fakat atasözlerinde sık sık

kadınla mukayese edilen bir hayvan olarak kurbağanın kullanılması oldukça dikkat çekicidir. Bununla birlikte duyu organlarıyla ilgili benzetmeler de kadın için kullanılmıştır. Örneğin; tat alma duyusundan hareketle nasıl ki bir yemek tuzsuz olduğunda kıymetsizdir, utanmaz kadın da onunla bir tutulmuştur. Tüm Türk dünyasında atasözleri içinde çeşitli biçimlerde karşımıza çıkan “Kadının saçı uzun, aklı kısa.” atasözü Kazak kültüründe de yaşatılmaktadır. Oysaki Kazak geleneklerinde bir kadının evleninceye kadar saçlarını kesmemesi, uzatması bir âdettir. Bu durum anaerkil toplumlarda veya Şamanizm’de kadının doğurganlığı onu ayrıcalıklı hatta kutsal bir statüye yükseltirken saçları da kadının sağlıklı olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmesinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Kadının toplum nazarında değersiz gösterilmesinde inanç sisteminin etkisini de göz ardı etmemek gerekir. Örneğin; Âl-i İmrân suresinin 14. ayetinde yer alan “Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah’ın katındadır.” (Altuntaş, 2011: 61) ifadesi kadınların dünya hayatında geçici ve nefsi zorlayan bir tehlike olarak görüldüğüne işaret etmektedir.

Aşağıda Babalar Sözü adlı eserin 65. cildinden alınan kadını toplum nazarında değersiz gösteren kırk sekiz adet Kazak atasözü orijinal biçimleriyle birlikte Türkiye Türkçesine aktarılarak verilmiştir:

1324. Алтын басты әйелден Бақыр басты еркек артық. / *Altın başlı kadından kova başlı erkek üstündür.*

1325. Алты қатын асқа барса, әрқайсысы өз мұңын айтар. / *Altı kadın yemeğe giderse her biri kendi derdini söyler.*

1330. Атың жаман болса, сатып құтыларсың, Қатының жаман болса, қайтіп құтыларсың?! / *Atın kötü olsa satıp kurtulursun, eşin kötü olsa nasıl kurtulursun?*

1342. Әйел ақылсыз, Бақа көріксіз. / *Kadın akılsız, kurbağa sevimsiz.*

1348. Әйел төмен етекті. / *Düşük etekli kadın.*

1349. Әйел өз қылығын білмей, Еркекке өкпелейді. / *Kadın kendi yaptığını bilmeden erkeğe kızar.*

1350. Әйелдің шашы ұзын, ақылы қысқа. / *Kadının saçы uzun, aklı kısa.*

1368. Әйел күйеуін сыйлауды білмесе де, қызғануды біледі. / *Bir kadın kocasına nasıl saygı duyacağını bilmese bile kıskanmayı bilir.*

1374. Балаға тиме, бәлесі жұғады, Қатынға тиме, қарасы жұғады. / *Çocuğa dokunma, belası bulaşır; kadına dokunma, karası bulaşır.*

1394. Баланы жастан, Қатынды бастан. / *Çocuğu gençliğinden kadını başından (evliliğin başından) eğitmelidir.*

1425. Байсыз әйел үйде тұрмас, Баусыз оймақ қолда тұрмас. / *Kocasız kadın evde durmaz, başsız yüksük elde durmaz.*

1428. Бақа жарығы суымен, Қатын жарығы ерімен. / *Kurbağa ışıғы su ile, kadın ışıғы kocası ile.*

1438. Бедеу қатын бойын сылар. / *Kısır kadın vücudunu okşar.*
1446. Бұлт шығып, жаңбыр жаумай, елді алдайды, Әйелдің айлакері ерді алдайды. / *Bulutlu olup da yağmur yağmazsa halkı aldatır, kadının kurnazı eşini aldatır.*
1447. Бұлттан шыққан күн ащы, Жаман әйелдің тілі ащы. / *Buluttan çıkan gün acıdır, kötü kadının dili acıdır.*
1476. Екі қатын ұрысса, ұрлығы мен қарлығын айтар. / *İki kadın kavga etse hırsızlıklarını, kötü işlerini yüzüne vurur.*
1488. Еркек көп болса, отын жоқ, Қатын көп болса, су жоқ. / *Erkek çok olursa odun yok, kadın çok olursa su yok.*
1489. Еркек көрсе, рас, Қатын көрсе, жаңылыс. / *Erkek görürse gerçek, kadın görürse yanlışır.*
1492. Еркек дауысты қатында ұят болмас, Қатын дауысты еркекте қуат болмас. / *Erkek sesli kadında utanç olmaz, kadın sesli erkekte güç olmaz.*
1559. Жаман қатын төркіні келсе, төрге шығып тайтаңдар. / *Kötü kadın, baba evinden biri geldiğinde şımarır.*
1560. Жанбаса, отын жаман, Жаға алмаса, қатын жаман. / *Yanmazsa odun kötüdür, yakamazsa kadın kötüdür.*
1571. Жаулығы бар деп, қатын деме, Жалыны бар деп, отын деме. / *Şalı var diye kadın dеме, alev var diye odun dеме.*
1572. Жаулық тартқанның бәрі қатын емес, Бөрік кигеннің бәрі батыр емес. / *Şal takan herkes kadın değildir, şapka (Bөрік) takan herkes kahraman değildir.*
1573. Жесір қатын желбуаз. / *Dul kadın yalancığıktan hamiledir.*
1578. Итті жаман үйреткен салақ қатын. / *Kөpeęi kötü eğiten pasaklı kadındır.*
1594. Келін қадір білмейді, бетті көреді, Қатын қадір білмейді, етті көреді. / *Gelin değer bilmez, yüzü görür; kadın değer bilmez, eti görür.*
1606. Қатын дауласса, баласы жауласады. / *Kadın kavga ederse çocuğu (o kişiye) düşman olur.*
1613. Күндес қатын күнде ауру, қала берсе түнде ауру. / *Kuma kadın her gün hasta, kalıverse geceleyin de hasta.*
1616. Қойныңдағы қатыныңа сенбе, Астыңдағы атыңа сенбе. / *Yanınızdaki eşinize güvenmeyin, altındaki (bindiğin) ata güvenmeyin.*
1620. Қатының қартайса, шешендей ұрсады. / *Karın yaşlanınca seni bir annen gibi azarlar.*
1625. Қатын—үйде, еркек—түзде. / *Kadın evde, erkek dışarıda.*
1632. Қатын—ақылсыз. Бақа—құйрықсыз. / *Kadın akılsız kurbağa kuyruksuz.*
1634. Қатын ашынса, қатты айтар, Бала ашуланса, бетің қайтар. / *Kadın sinirlenirse sert söyler, çocuk sinirlenirse yüz çevirir.*
1636. Қатын бастаған ел қараң қалады. / *Ülkeyi kadın yönetse boş kalır.*
1637. Қатын ер қасында, Қараша хан қасында. / *Kadın kocasının yanında, halk sultanın yanında.*
1639. Қатын ерімен, Дихан жерімен. / *Kadın kocasıyla, çiftçi toprağı ile.*

1641. Қатын кімнің қатыны, Ала қаптың қатыны. Ала қабың жоқ болса, Әлдекімнің қатыны. / *Kadın kimin karısı, ala çuvalın karısı; ala çuvalın yoksa birisinin karısı.*
1642. Қатын көп болса, іс бітпейді, Түйе көп болса, жүк сыймайды. / *Kadın çoksa iş bitmez, deve çoksa yük sığmaz.*
1643. Қатын қалса, бай табар, Бала қалса, мал табар. / *Kadın kalsa eş bulur, evlat kalsa servet bulur.*
1647. Қатын өтірік айтпайды, қағыс естиді. / *Kadın yalan söylemez, yanlış duyar.*
1653. Қойлы қатын құйрық жейді. / *Koyunu olan kadın, kuyruk yer.*
1669. Қыз шағында қызыл шоқ, Қатын болған соң қадірі жоқ. / *Kız çağında göz gibi parlak, kadın olunca değersiz.*
1677. Малыңның жоғын ағайының білдіреді, Қадіріңнің жоғын қатының білдіреді. / *Servetinin yokluğunu yakınların, değersiz olduğunu karın bildirir.*
1685. Отқа барған қатынның отыз ауыз сөзі бар. / *Ateşe giden kadın çok konuşur.*
1686. От отынға, ақылсыз әйел дүниеге тоймайды. / *Ateş oduna, akılsız kadın dünyaya doymaz.*
1711. Сиырдың сүті болсын, Әйелдің ісі болсын. / *İneğin sütü olsun, kadının işi olsun.*
1748. Ұятсыз қатын тұзсыз ас секілді. / *Utanmaz kadın, tuzsuz yemek gibidir.*
1757. Үш қатынның басы біріксе, Отырған жері жәрмеңке. / *Üç kadın bir araya gelseler oturdukları yer pazar olur.*

4. 4. Kadın ve Erkek Etkileşimi/İlişkilerini Konu Edinen Kazak Atasözleri:

Kazak atasözleri, toplumdaki kadın ve erkek ilişkilerini şekillendiren bunun yanı sıra kadın ve erkeğin birbirini tamamlayan yönlerine vurgu yapan örnekler içermektedir. Bir ilişkide erkeğin zalimliği kadını zayıflatır, gündен güne güçsüzleştirir ya da kötü bir koca karısının ruhunu tüketir. Bu başlık altındaki örneklerе bakıldığında kadın kadar erkeğin de eleştirildiği, erkek karşısında kadının üstün kılındığı örneklerin de varlığı görülmektedir. Bazen de kadın ve erkek karakter olarak birbirini tamamlar şekilde anlatılır: “Erkek evin direği, kadın evin toplayanı/emek vereni”. Tüm dünyada ve özellikle Türk dünyasındaki yaradılış mitlerine bakıldığında da erkeğin kaburga kemiğinden yaratılan kadın sembolünün bu bakış açısının gelişmesinde rol aldığı söylenebilir.

Kazak kültüründe kadın “eş” olarak korunup kollanması gerekendir. O; bu rolü üstlendiği zaman evin, kocanın, çocukların bakımından sorumlu olduğu kadar namus kavramından da sorumludur. Öte yandan inanç sistemi kadın ve erkek statüsünü belirlemede oldukça etkilidir. Kur'an-ı Kerim, yaratılan olarak kadını erkekle eşit kabul eder.

“Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının

ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.” (Altuntaş, 2011: 447).

İslamiyet’e göre, günahın sorumlusu kadın veya erkek değil doğrudan bireyin kendisidir. Tevbe suresi 67 ve 68. ayetteki:

“Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindedir (birbirlerinin benzeridir). Kötülüğü emredip iyiliği yasaklarlar, ellerini de sıkı tutarlar.” (Altuntaş, 2011: 213), “Allah, erkek münafıklara, kadın münafıklara ve kâfirlere, içinde ebedî kalmak üzere cehennem ateşini va’detti.” (Altuntaş, 2011: 213) ifadeleri bunun bir göstergesidir.

Taranan atasözlerinde ele alınan “Tembel bir kadın, üşengeç bir erkeğe denk gelir” atasözünün Nûr suresi 26. ayette yer alan “Kötü kadınlar, kötü erkeklerle; kötü erkekler de kötü kadınlara, temiz kadınlar temiz erkeklerle, temiz erkekler de temiz kadınlara lâyıktır.” (Altuntaş, 2011: 386) ifadesiyle benzerliği dikkat çekici olmakla birlikte inanç sisteminin atasözlerindeki izlerinin de bir göstergesidir.

Ayrıca; “Kazak tarihinde bilgin, üstün yetenek sahibi ve cesur olan pek çok kadına rastlanır. Eskiden ve yakın geçmişte ünlü olan Kazak kadın ve kızlarından; örneğin Kablandı Kahramanın akıllı karısı Kurtka, besteci ve dombra oyuncusu Dina Murpeyisova, şair Sara, II. Dünya Savaşı’nda şehit olan ve Orta Asya Cumhuriyetlerinden çıkan 'kız kaharman' olarak tarihe geçen Manşuk Mametova ve Aliya Moldagulova da Kazakların gururudur.” (Zeyneş, 1996: 69).

Aşağıda Babalar Sözü adlı eserin 65. cildinden alınan kadın ve erkek etkileşimi/ilişkilerini konu edinen yirmi sekiz adet Kazak atasözü orijinal biçimleriyle birlikte Türkiye Türkçesine aktarılarak verilmiştir:

1363. Әйел пәлені көркінен табады, Ер жігіт пәлені сөзінен табады. / *Kadın belasını güzelliğinden bulur, erkek belasını sözünden bulur.*

1364. Әйелінен ұялған баласыз өтеді. / *Eşinden çekinen çocuksuz kalır.*

1433. Бірліктен бездіретін де әйел, Сұмдықты сездіретін де әйел. / *Birliği bozacak olan da kadın, kötülüğü sezdirecek olan da kadın.*

1441. Білімді әйел басыңа қарайды, Білімсіз әйел жасыңа қарайды. / *Eğitilmiş kadın aklına bakar, eğitimsiz kadın yaşına bakar.*

1445. Бойдақ екеніңді керілгеніңнен білдім, Екі қатынды екеніңді ерінгеніңнен білдім. / *Bekar olduğunı gerildiğinden bildim, iki karın olduğunı üşengeçliğinden bildim.*

1456. Ердің атын қатын шығарады, Қатынның атын отын шығарады. / *Erkeğin adını karısı çıkarır, kadının adını emeği çıkarır.*

1462. Еркек үйдің иманы, әйел үйдің жиғаны. / *Erkek evin direği; kadın evin toplayanı, emek vereni.*

1464. Еркекке жүрек, әйелге тірек керек. / *Erkeğe yürek, cesaret; kadına direk, destek gerek.*

1465. Ердің асылы күшінен білінеді, Әйелдің асылы ісінен білінеді. / *Asil erkek gücünden bilinir, asil kadın işinden bilinir.*

1484. Ерге жаққан қатын елге де жағады. / *Kocasının beğendiği kadını ülkesi de beğenir.*
1496. Ерлі-қатын керісер, керісер де келісер. / *Karı-koca kavga ederler, kavga etseler de hemen barışırlar.*
1497. Ерте тұрған еркектің ырысы артық, Ерте тұрған әйелдің бір ісі артық. / *Erken kalkan erkeğin rizki fazla, erken kalkan kadının işi fazla.*
1527. Жаман еркек әйелінің жанын жеп рахаттанады. / *Kötü koca eşine işkence ederek keyiflenir.*
1530. Жатып ішер жалқау қатын Сормаңдай ерге түс келер. / *Tembel bir kadın, üşengeç bir erkeğe denk gelir.*
1532. Жесір қатынға Бұқарадан ит үреп. / *Dul kadına; halktan bir köpek havlar, halk göz diker.*
1538. Жақсы болса, жан серігің қатын болар, Іні бәрінен жақын болар. / *İyiyse can yoldaşın eşin (karın) olur, erkek kardeşin hepsinden yakın olur.*
1553. Жарлының қатыны өлсе, басы қаңғырар, Байдың қатыны өлсе, төсегі жаңғырар. / *Fakirin karısı ölürse başı boş kalır, zenginin karısı ölürse bir daha evlenir.*
1557. Жаман қатын байының жалғыз атын сойғызар, Жақсы қатын жолдасын жоқтан құрап тойғызар. / *Kötü kadın eşinin tek atını da kestirir, iyi kadın yok olsa da doyurur.*
1558. Жаман қатын—төсегінен белгілі, Жаман жігіт—есебінен белгілі. / *Kötü kadın yataktan bilinir, kötü erkek yaptığı masraflarla tanınır.*
1617. Қатыны жалқау, байы самарқау үйден қонақ қашады. / *Karısı tembel, kocası gönülsüz (isteksiz) evden misafir kaçar.*
1618. Қатыны азған болса, күйеуі жазған болады. / *Karısı azmış olsa kocası caresiz olur.*
1622. Қатыны өлген қызы бар үйге қарап жылайды. / *Karısı vefat eden, kızı olan eve bakarak ağlıyor (Karısı ölen başka eş arıyor).*
1638. Қатын ерге қарайды, Ер жерге қарайды. / *Karısı eşinin bulup getirdiğini uyar, yer, içer, çocuklarına verir. Kocası da yere bakar (çiftçilik).*
1644. Қатыны өлген мен байы өлген қосылса, Түнде екеу, күндіз төртеу. / *Karısı ölenle kocası ölen evlense gecesini iki, gündüzü dört olur.*
1648. Қатының жаман болса, ата алмассың, Алып барып базарға сата алмассың. / *Karın kötü olursa vuramazsın, pazara getirip satamazsın.*
1650. Қатынсызға кемпір де қыздай көрінеді. / *Evlenmemiş birine yaşlı bir kadın kız gibi görünür.*
1690. Өзі жаманның қатыны кетеді, Елі жаманның ақысы кетеді. / *Kendisi kötü olanın karısı gider, ülkesi (halkı) kötü olanın hakkı gider.*
1756. Үш күндігін ойламаған әйелден без, Үш жылдығын ойламаған еркектен без. / *Üç gününü düşünmeyen kadından bez, üç yılını düşünmeyen bir erkekten kaç.*

4. 5. Kadın ve Kadının Ahlakını Konu Edinen Kazak Atasözleri:

Kazak kültüründe kadın, toplumsal ahlakı aile içinden başlayarak öğreten kutsal bir göreve sahiptir. Bu sebeple “namus, ahlak” gibi kavramların da atasözlerinde doğrudan kadın ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bu da kadına sade bir insan olmaktan öte toplumsal bir görev yüklemektedir. Namus kavramı Kazak atasözlerinde doğrudan kadına atfedilmiş bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Hatta bazı atasözlerinde bu durum hakarete varan benzetmelerle ifade edilmiştir. Hatta namusunu satan kadın dört ayaklı bir hayvanla eş değer tutularak aşağılanmıştır. Kötü karakterli bir kadın üzerine yapılan en dikkat çekici benzetme ise “şeytan” benzetmesidir. Kötü bir kadın şeytanla eş değer görülmüştür. Toplumların sözlü kültür malzemelerine bakıldığında özellikle destan ve masallarda kadının gelecekte haber veren, büyücü, cadı, olağanüstü güçlere sahip bir tip olarak çizildiğine rastlanmaktadır. Bu özellikler de onu şeytani bir karaktere büründürmektedir. Bu sebeple folklor ürünleri içerisindeki atasözlerine de kadının bu tipolojiyle yansımaları kaçınılmazdır.

Aşağıda Babalar Sözü adlı eserin 65. cildinden alınan kadın ve kadının ahlakını konu edinen on üç adet Kazak atasözü orijinal biçimleriyle birlikte Türkiye Türkçesine aktarılarak verilmiştir:

1316. Арын сатқан әйелден төрт аяқты мал артық. / *Namusunu satan kadından, dört ayaklı hayvan daha üstündür.*

1326. Арсыз қатын қаралысында семіреді. / *Arsız kadın kederli günde kudurur.*

1379. Балаң жаман болса, арманың кетеді, Әйелің жаман болса, келгенің кетеді. / *Çocuğunuz kötüyse hayaliniz gider, karınız kötüyse evin bereketi gider.*

1440. Біз де қатын болармыз, Қапқа тары салармыз. / *Biz de kadın (eş) oluruz, çuvala darı koyarız.*

1455. Долы қатын жылауық, Сұғанақ қатын сұрауық. / *Çılgın kadın duygusal olur, obur kadın sorgulayıcı olur.*

1498. Етігің тар болса, дүниенің кеңдігінен не пайда. Қатының долы болса, елдің тыныштығынан не пайда. / *Çizmen darsa dünyanın genişliğinden ne fayda, karın çilgınsa ülkenin huzurundan ne fayda.*

1526. Жаман әйелден гөрі, бойдағым жақсы. / *Kötü kadına evlenmektense bekarlık daha yeğdir.*

1528. Жақсы әйел—үйдің кемесі, Жаман әйел—шайтанның егесі. / *İyi kadın evin gemisidir, kötü kadın şeytanın sahibidir.*

1541. Жақсы қатын—ырыс, Жаман қатын—ұрыс. / *İyi kadın berekettir (rızktır), kötü kadın rezilliktir.*

1543. Жақсы қатын—зейнет, Жаман қатын—бейнет. / *İyi bir kadın mutluluk, kötü bir kadın yüktür.*

1544. Жақсы қатын жүн қарыз алады, Жаман қатын су қарыз алады. / *İyi kadın yünü borç alır, kötü kadınsa suyu borç alır.*

1548. Жақсы әйел жолдас, жаман әйел оңбас. / *İyi kadın yoldaş, kötü kadın onmaz.*

1549. Жақсы әйел өміріңді ұзартар, Жаман әйел үстіңе тұз артар. / *İyi kadın ömrünü uzatır, kötü kadın üstüne yük yükler.*

4. 6. Erkeğe Verilen Öğütleri Konu Edinen Kazak Atasözleri:

Babalar Sözü'nde yer alan kadın ile kurulmuş Kazak atasözlerinde kadın kavramı üzerinden erkeğe dolaylı ve doğrudan öğütler verilmektedir. Bu öğütlerde başrolde olan kadın bazen övülmekte, yüceltilmekte bazen de aşağılanmaktadır. Kadın iletişimde güvenilir bir kaynak olarak görülmemekte, evlendikten sonra erkek haber kaynağı olarak kız kardeşini tercih etmektedir (Karabaş, 1999: 277). Bu sınıflandırmaya dâhil edilen atasözlerinde sıkça tekrarlanan husus “iki eşi olan bir adamın evinde huzur olmayacağı” meselesidir. Kazak atasözlerinde çok eşlilik konusunun hoş karşılanan bir durum olmadığı sık sık tekrarlandığı görülmektedir. Genel olarak Türk örf ve âdetlerine göre evlilik ritüelinde erkek alan, kadın ise alınandır. Bu bakış açısı Kazak Türklerinde de devam etmektedir. Erkeğe öğüt verirken kadın daima alınan, erkek ise alan taraf olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer biçimde “Otlatmasanız hayvan gider, bakmasanız karınız gider.” atasözünde erkek kadına bakan, onu himaye eden bir rolle tasvir edilirken kadın; himaye edilmeye, bakıma muhtaç güçsüz bir role büründürülmüştür.

Aşağıda Babalar Sözü adlı eserin 65. cildinden alınan erkeğe verilen öğütleri konu edinen on yedi adet Kazak atasözü orijinal biçimleriyle birlikte Türkiye Türkçesine aktarılarak verilmiştir:

1365. Әйел жаман десең, анаң оның ішінде. / *Kadını kötü deme, annen de bir kadın.*

1429. Бақпаса, мал кетеді, Қарамаса, қатын кетер. / *Gütmezseniz hayvan gider, bakmazsanız karı gider.*

1474. Екі қатын алыпсың, Бір пәлеге қалыпсың. / *İki kadınla evlenmişsin, bir belaya kalmışsın.*

1475. Екі қатын алғанның құлағы тынбас, Есекке мінгеннің аяғы тынбас. / *İki eşi olanın kulağı yorulur, eşeğe binenin ayağı yorulur.*

1477. Екі қатын алғанның дауы үйінде, Жаман қатын алғанның жауы үйінде. / *İki kadın alanın kavgası evinde, kötü kadın alanın düşmanı evinde.*

1556. Жаман қатын алғанша, Қатынсыз жүрген жақсырақ. Ақымақ балаң болғанша, Баласыз жүрген жақсырақ. Жаман атқа мінгенше, Жаяу жүрген жақсырақ. / *Kötü kadınla evlenmektense bekar olmak daha yeğdir, aptal çocuğun olmaktansa çocuksuz yaşamak daha yeğdir, kötü ata binmektense yaya yürümek daha yeğdir.*

1574. Жолдасың жаман болса, алыс жүріп, түн қатпа, Қатының жаман болса, кісі алдында тіл қатпа. / *Yoldaşın, dostun kötüyse uzak dur; birlikte yolculuk yapıp evde kalma; karın, eşin kötüyse kişi, topluluk önünde konuşma.*

1592. Көргендіден қатын алсаң, қадіріңді біліп өтер, Көргенсізден қатын алсаң, көрсетумен күнің өтер. / *Görgülü yerden evlensen, kız alsan kıymetini bilir; görgüsüz yerden evlenirsen göstermeyle, öğretmeyle ömrün geçer.*

1619. Қатынды тепсең, сағы сынар, Баланы ұрсаң, бағы сынар. / *Kadını tek melersen kalbi kırılır, çocuğa vurursan umudu kaybolur.*
1624. Қатының жемқор болса, ұрды Құдай, Атың жемқор болса, берді Құдай. / *Karın obur ise Allah cezanı verdi demek, atın obur ise Allah verdi demek.*
1626. Қатын қарыспа болса, қырсық алыста болмас. / *Karın inatçı, her şeye karışan ise felaket uzak olmaz.*
1629. Қарыздан да қатын ал, Қатының қалар жаныңда. / *Borçlansan da evlen, kadın al; eşin kalır yanında.*
1630. Қатын алма, қайын ал, Жақсы көрер кісінің атын алма, тайын ал. / *Kadın alma kayın al, sevdiğin kişinin atını değil tayını al.*
1631. Қатын алсаң, отын ал, Бір құшағын артық ал. / *Kadın alsan odun al, bir kucak fazla al.*
1635. Қатын-балаға қарамай қаңғығаннан без, Қазан асқан үйді аңдығаннан без. / *Ailesine (karısı ve çocuğuna) bakmayan serseriden bez, yemek yapılan evi gözetleyenden (takip edenden) bez.*
1688. От жақса да жібімес, қалған көңіл мұзбен тең, Жақсы қатын алсаңыз, қартайғанша қызбен тең. / *Ateş yaksa da erimez, kırılmış gönül buza benzer; iyi bir eş bulursan yaşlanana dek kıza benzer.*
1752. Үйіңде екі сиырың болса, айран болар, Екі қатының болса, ойран болар. / *Evinde iki inek varsa ayran olur, iki karın olsa viran olur.*

Сонuç

Toplumların tarih boyunca edindikleri tüm birikimlerini yansıtan sözlü kültür malzemesi içerisinde atasözleri önemli ve özel bir yere sahiptir. Toplumun sağlam bir temelde varlığını sürdürebilmesi, bu malzemenin yaşatılabilmesi için ana dinamik ailedir. Türk kültüründe söz konusu aile olduğunda anaerkil bir yapıdan bahsetmek mümkündür. Aile hayatı konusunda hassasiyet gösterilen Kazak kültürünün kadına bakış açısının en kolay ve gerçekçi bir şekilde takip edilebileceği malzeme atasözlerinde mevcuttur. Bu sebeple çalışmanın evrenini Babalar Sözü adlı külliyat, örneklemine de burada yer alan kadın apelyatifi ile kurulmuş yüz elli bir adet Kazak atasözü oluşturmuştur.

Çalışma neticesinde elde edilen sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Yapılan tasnif değerlendirildiğinde en fazla sayıda atasözünün kadını toplum nazarında değersiz gösteren başlığı altında yer aldığı görülmüştür.

2. Kazak kültüründe kadının varlığı annelik misyonu ile birlikte anlam kazanmaktadır.

3. Tasnif edilen atasözlerine bakıldığında kadın ve erkek iletişimini konu edinen Kazak atasözlerinin bazen kadın ve erkeği birbirinin tamamlayıcısı olarak bazen de kadını erkeğin gerisinde, onun himayesinde kalması gereken bir konumda anlattığı görülmüştür.

4. Namus kavramı pek çok kültürde olduğu gibi Kazak kültüründe de kadına atfedilmiştir. Kadının ahlaki üzerine kurulmuş atasözlerinin temelinde de namus kavramı yer almıştır.

5. İncelenen atasözlerinde erkeklere verilen öğütler genellikle evlenilecek kadının soylu bir aileden olması, tek eşlilik, kadına karşı sergilenecek tavırlarda kendi annelerinin de bir kadın olduğu gerçeğinin göz ardı edilmemesi gerektiği üzerinedir. Ayrıca bir erkeğin bahtı, evleneceği kadının iyi huylu olmasına da bağlanmıştır.

6. Çalışma kapsamında tespit edilen kadın apelyatifi ile kurulmuş Kazak atasözlerinden kadını toplum nazarında değerli gösteren otuz yedi adet atasözü yoğunluk olarak ikinci sırada yer almaktadır. Anaerkil toplumdaki ataerkil topluma geçiş sürecinde her yerde olduğu gibi Kazak coğrafyasında da kadın rolü değişime uğramıştır. Her ne kadar bu değişim atasözlerinde kadının değersizleştirilmesi ve himaye edilmesi şeklinde görülse de bunun yanında iyi huylu bir kadının erkek başta olmak üzere tüm toplumu düzene ve iyiye sevk ederek düzeltebileceğini anlatan atasözleri de mevcuttur.

7. Tespit edilen atasözlerinden bazılarının farklı kelimelerle kurulmalarına rağmen yakın anlamlarda tekrerrür ettiği görülmektedir.

Sonuç olarak tüm bu veriler neticesinde denilebilir ki “Babalar Sözü” adlı eserin 65. cildinde yer alan kadın apelyatifi ile kurulmuş yüz elli bir adet Kazak atasözü incelendiğinde kadının toplumda erkek karşısında eksik, alınan ve himaye edilmeye muhtaç bir profile yerleştirildiği, öte yandan annelik rolüne bürünmesiyle birlikte ise kutsiyet ve itibar kazandığı görülmektedir. Buradan hareketle de atasözlerinin genel olarak milletlerin hayata bakış açılarını yansıttığı kadar toplumdaki kadın ve erkek kavramları etrafındaki rol ve beklentileri, kabul ve retleri de açıkça gözler önüne serdiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ö. A. (1984). *Atasözleri sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Alpysbaeva, K. (ed.). (2010). *Babalar sözü: Ataların sözleri 65 Cilt*. Astana: Foliant.
- Altuntaş, H. (haz.). (2011). *Kur'an-ı Kerim meâli*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ansiklopedi-1: *Kazak edebiyeti/ ansiklopediya*. (1999). Almatı: Kazakistan Damuv İnstitutu.
- Buldu, E. (2019). *Kazak Türkçesinde kadın konulu atasözleri*. Ardahan: Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Caferoğlu, A. (1988). *Türk kavimleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Çağatay, S. (1962). Türkçede 'kadın' için kullanılan sözler. *TDAY-Belleten*, 13-49.
- Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk dünyası ortak atasözleri sözlüğü*. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Elçin, Ş. (2004). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Ercilasun, A. B., vd. (1991) *Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü I*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ergin, M. (1971). *Dede Korkut kitabı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Genç, H. N. (2018). Atasözlerinde toplumsal cinsiyet algısı olarak kadın. *Folklor Edebiyat*, 24 (94), 13-34.
- Güngör, E. (1999). *Tarihte Türkler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gürsu, U. (2017). *Kazak atasözleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İnan, A. (1975). *Tarih boyunca Türk kadının hak ve görevleri*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Karabaş, S. (1999). *Bütüncül Türk budun bilimine doğru*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karahan, A. (2006). Tarihi Türk dilinin söz varlığına katkılar: Kadınla ilgili kelimeler üzerine. *Bilkent Üniversitesi I. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, 1-12.
- Rustemov, M. (1991). *Desturıñdı saktay bil (birinşi kitapşa) Kazak halk kültürü ve edebiyatından örnekler*. Almatı: Gılım.
- Segizbayulı, K. (2014). *Babadan qalğan baylığım Qazaq maqal-mätelderi*. Almatı: Atamura Yayınları,
- Sevinç, N. (1987). *Eski Türkler'de kadın ve aile*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Solmaz, E. (2019). Türkmen atasözlerinde kadın ve kadın algısı. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 19/2, 389-401.
- Şahin, İ. (2018). *Adbilim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Turmanjanov, Ö. (1959). *Kazaktın makaldarı men metelderi*. Almatı: Kazaktın Memlekettik Körkem Edebiyet Baspası.
- Türköne, A. S. (2018). *Türk, Moğol ve Kore atasözlerinde kadın*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Uçar, İ.- Doğruer, N. (2016). Kazak Türkçesinde aile bireyleri ile ilgili atasözleri üzerine bir çalışma. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5 (1), 94-107.
- Zeyneş, İ. (1996). Kazaklarda aile yapısı. *bilig*, Bahar, 66-74.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayımlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.